

[\[Tilbake\]](#)**bt.no**

©Bergens Tidende

Forslag til revisjon av Vær Varsom-plakaten

Innstilling til Norsk Presseforbunds styre fra revisjonskomiteen.

Publisert: 17. mai. 2005, 11:38

Oppdatert: 17. mai. 2005, 11:38

Komiteens sammensetning og mandat

Norsk Presseforbunds styre fattet på sitt møte den 17.09.04 følgende vedtak:

En egen komité skal i løpet av 2005 gjennomgå Vær Varsom-plakatens bestemmelser. Vær Varsom-komiteen skal vurdere de forslag til endringer som er kommet inn, og ta imot nye innspill underveis. Komiteen kan også på eget initiativ foreslå endringer og tilføyelser som den mener er nødvendige.

Etter omfattende konsultasjoner med NPs medlemsorganisasjoner la sekretariatet fram forslag på en bred og representativ komité bestående av ti navn. NPs styre sluttet seg den 26.11.04 til innstillingen og oppnevnte komiteen. Den ble senere utvidet med nok et medlem, slik at komiteen besto av 11 medlemmer idet den tok fatt på arbeidet.

Komiteen har hatt følgende sammensetning:

- Sven Egil Omdal, Stavanger Aftenblad, leder
- Thor Gjermund Eriksen, Dagbladet
- Annette Groth, NRK
- Olav Njaastad, TV 2
- Reidun Kjelling Nybø, Avis Nordland
- Berit Nyman, Fagpressenytt
- Benedikte H. Næss, MTV Nyheter
- Ivar Rusdal, Jærbladet
- Kjersti Løchen Stavrum, Aftenposten
- Øyvind Skogrand, Se og Hør
- Per Edgar Kokkvold, Norsk Presseforbund, sekretær

Komiteen fikk seg forelagt de forslag til endringer i Vær Varsom-plakaten som NP hadde mottatt. Disse var kommet fra Norsk Redaktørforening, Klassekampens redaktør, TV 2, RadiOrakel, Steinar Nielsen ved NRK Sørlandet, Helgeland og Salten Journalistlag og NPs sekretariat. I tillegg er det under komiteens arbeid kommet ytterligere ett forslag, fra Landslaget for Medieundervisning.

Komiteen har hatt tre plenumsmøter. På første møte ble det vedtatt å opprette til sammen fem undergrupper som kunne arbeide mer intenst med de enkelte forslagene. Møtefrekvensen i disse underutvalgene har variert, avhengig av hvor komplisert debatten har vært.

Komiteen legger fram en enstemmig innstilling, med forbehold om at Eriksen og Groth ikke deltok på siste møte.

Stavanger 07.06.05

Sven Egil Omdal

Identifikasjon av kilder (VV 3.1)

Dagens formulering: *Pressens troverdighet styrkes ved at kildene for informasjon identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med behovet for å verne kildene.*

Komiteen mener at punktet bør formuleres mer presist. Begrunnelsen er følgende: Punktet omtaler nå det fordelaktive ved å operere med åpne kilder. Punktet omtaler et slags "produkt" ý troverdighet ý som styrkes ved at kildene identifiseres.

Hovedprinsippet for pressens kildebruk omtales ikke direkte, men gjennom sin virkning. Hovedprinsippet er åpenhet om kildene ý kilden(e) skal i utgangspunktet alltid identifiseres (med mindre kildevernet trer inn og det tas en beslutning om dette).

Journalistikkens første bud er åpne kilder. Publikum skal ha en maksimal mulighet til å tolke de informasjoner mediene gir. Og kunnskap om kilden er en av de viktigste forutsetningene for å kunne tolke informasjon. Derfor hører det til den ideelle journalistiske fordring å la navngitte kilder stå ansvarlige for sine uttalelser.

Tidligere utvalgs drøftinger av plakatteksten viser at vårt mål om å fokusere språket i punkt 3.1 finner støtte også i forarbeidene til tidligere revisjoner av Vær Varsom-plakaten (1994):

Kildebruken er en av hjørnesteinene i journalistikken, og derfor er det nødvendig å ha helt klare kjøreregler for journalistenes bruk av kilder og forholdet til kildene. Men det er også viktig at publikum har helt klart for seg hvilke normer som er lagt til grunn i forholdet til kildene.

Og:

Hovedregelen bør derfor være at publikum skal få vite hvem som står inne for informasjonen, hvem som kommer med utsagnet. Uklare kilder svekker troverdigheten. Så langt som overhodet mulig bør det derfor påvises hvem som er kilde for utsagn som gjengis i media. Men forutsetningen er at det også er avklart med kilden.

Forslag til ny formulering: *Kilden for informasjon skal identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildens behov for vern.*

Kildekritikk (VV 3.2)

Norsk Redaktørforening har foreslått en endring av pkt. 3.2 i Vær Varsom-plakaten. Foreningen har påpekt at det mangler klart uttalte krav om bredde, mangfold og relevans i tillegg til krav i denne retning er blant de viktigste i journalistikken. Ønsket om endring er også motivert ut fra ønsket om å bedre balansen mellom kjønnene i mediernes valg av kilder. Ansvarlig redaktør Bjørgulv Braanen i Klassekampen har dessuten fremmet forslag om et punkt i Vær Varsom-plakaten som advarer mot, eller forbyr, avtaler om eksklusivitet som avskjærer andre mediers tilgang til informasjon.

Dagens formulering: *Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Ved bruk av anonyme kilder må det stilles særskilte krav til kildekritikk.*

Utvalget mener det er behov for en endring som peker på vesentligheten av mangfold og bredde i valget av kilder. Kjønn er et selvfølgelig og vesentlig kriterium i valget av kilder i journalistikken. Kravet om kjønnsbalanse dekkes opp gjennom et sterkere krav i VVP til mangfold og bredde. Endringen av punktet bør altså være grunnleggende og generell. Utvalget mener at kjønn ikke behøver å være et særskilt nevnt kriterium i Vær Varsom-plakaten, men tror at de enkelte redaksjoner med fordel bør innføre "sjekklistor" som minner om ønsket om flere kvinnelige kilder og en jevnere kjønnsfordeling i spaltene og i eteren.

Forståelsen av de to begrepene mangfold og bredde er nødvendig for å utvikle VVP 3.2. Utvalget oppfatter innholdet i begrepene slik: **"Kildemangfold"** er redaksjonens kildebruk over tid.

"Kildebredde" er kildebruken i den enkelte journalistiske sak.

Utvalget har videre drøftet om VVP bør ha et punkt som problematiserer eller fordømmer krav om eksklusivitet. Avtaler om eksklusivitet er vanlige. Utvalget er ikke kjent med redaksjoner som unngår å inngå slike av prinsipielle eller andre årsaker.

Avtaler om eksklusivitet oppstår som et sammenfall av interesser mellom kilden og redaksjonen. Kilden får en ønsket eksponering, og redaksjonen får et eksklusivt oppslag i en "blank nyhet".

Fordi det i realiteten er snakk om et interessefelleskap, er det ikke redaksjonene alene som kontrollerer en eksklusiv avtale. Det kan i like stor grad være kildene. Kildene kontrollerer som regel den informasjonen/saken de sitter med, og velger dermed selv om det skal inngås eksklusive avtaler. Kildenes adferd kan ikke reguleres i det presseetiske feltet.

Ofta vil en kilde velge en eksklusiv avtale framfor lik rett for alle til stoffet. Kildens valg kan komme av forventninger til eksponering, kilden kan treffe sitt valg på grunn av tiltro til en redaksjon innenfor et spesialfelt eller endog tiltro til en bestemt journalists faglige dyktighet innenfor et område.

For mange redaksjoner er journalistenes personlige kildenett uvurderlige, mange redaksjoner søker nettopp slike kvaliteter når de ansetter journalister.

Komiteen mener at en avtale om eksklusivitet i seg selv ikke er uetisk, men vil advare mot avtaler som avskjærer andre mediers tilgang til informasjon i strid med den informasjonsfrihet som understrekes i Vær Varsom-plakatens pkt. 1.1 og 1.3, der det blant annet heter: "Den (pressen) skal ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene". Komiteen har konkludert med at Vær Varsom-plakaten ikke bør forsøke å regulere retten til eksklusivitet. Derimot vil komiteen fremheve at redaksjoner som inngår eksklusive avtaler, står overfor kildekritiske utfordringer som det kan være grunn til å framheve i plakaten. Interessefelleskapet som oppstår mellom en kilde og en journalist/redaksjon kan svekke kildekritikken i den aktuelle situasjonen.

Utvalget foreslår derfor et tillegg i punkt 3.2 som omhandler denne utfordringen.

Forslag til ny formulering: *Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe mangfold og bredde i valget av kilder. Ved bruk av anonyme kilder og når det inngås avtaler om eksklusivitet, må det stilles særskilte krav til kildekritikk.*

Skjult kamera/mikrofon og falsk identitet (pkt. 3.10)

Det nåværende punkt. 3.10 i Vær Varsom-plakaten er etter Vær Varsom-komiteens mening godt formulert og ikke til å misforstå: Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet "skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning".

I forarbeidene til den nåværende Vær Varsom-plakaten understrekes det at "eneste mulighet" betyr at dette er metoder som bare kan brukes når det ikke vil være mulig ved vanlige, åpne journalistiske arbeidsmetoder å få visshet for og dokumentasjon av forhold av åpenbar samfunnsmessig betydning. Det er ikke nok at det er enkleste metode. Den kan heller ikke brukes i en ren dramaturgisk hensikt. Skjult kamera/mikrofon og falsk identitet skal bare benyttes når det foreligger kvalifisert mistanke om at det er ugler i mosen, ikke for å sjekke om alt er som det skal være. Det er også lagt vekt på at redaksjonene nøye må vurdere om utbyttet ved å bruke slike unntaksmetoder er forsvarlig i forhold til personvernet og står i rimelig forhold til belastningen ved å fravike normal journalistisk åpenhet. Det må også kunne kreves at de personer det er gjort skjult opptak av, skal gjøres oppmerksom på opptakene i etterhånd, og få anledning til imøtegåelse/tilsvar i samsvar med god presseskikk.

Også Pressens Faglige Utvalg har understreket at det påhviler mediene en presseetisk plikt til nøye å vurdere alle muligheter for bruk av åpne arbeidsmetoder før man eventuelt velger å opptre på fordekte måter.

Begrepet "skjult kamera" vil etter Vær Varsom-komiteens mening normalt omfatte både bruk av skjult kamera (altså hvor selve kameraet er skjult), skjult bruk av kamera (hvor kameraet er synlig, men hvor det fremstår som om kameraet ikke går), og i noen tilfeller også bruk av telelinse, der den fotograferte ikke er klar over at det filmes. Når det fotografes med telelinse inn på privat område, eller det fotografes med telelinse i situasjoner hvor man med rimelighet må kunne regne med å få være i fred, vil det normalt dreie seg om "skjult kamera". Her vil det naturligvis være gråsoner, hvor avgjørelsen må overlates til skjønnet.

Advokat Theo Jordahl i TV 2 har tatt til orde for at Vær Varsom-plakaten bør skille mellom skjulte opptak beregnet på publisering og skjulte opptak gjort for ren intern registrering uten publiseringsformål. Komiteen deler ikke dette synspunkt. PFU har slått fast at pkt. 3.10 "utelukkende må sees i sammenheng med forhold som det er aktuelt å videreformidle til publikum, og ikke er ment anvendt i enhver forbindelse der det er snakk om å forsikre seg om riktigheten av hva som er sagt". Derfor gikk TV 2 fri da det ble klaget over at redaksjonen ved en telefonhenvendelse til TV 2 ikke gjorde oppmerksom på at samtalen ville bli tatt opp på bånd (PFU-sak 090/98). Av hensyn til tilliten mellom journalister og kilder anbefalte PFU redaksjoner å gjøre oppmerksom på at opptak blir gjort, men uttalte likevel at utvalget ikke kunne se noe prinsipielt skille mellom et skjult lydbåndopptak i arbeidsøyemed og vanlige journalistiske notater. Vær Varsom-komiteen mener at det er tilstrekkelig at dette nå er klargjort både i forarbeidene og gjennom PFUs praksis.

Pressens Faglige Utvalg har i tillegg uttalt at bilder fra normale videoovervåkningskameraer på offentlig sted ikke er å betrakte som skjulte opptak etter pkt. 3.10 i Vær Varsom-plakaten, i hvert fall ikke når de avbildede er klar over kameraenes eksistens (PFU-sak 123/04).

Når det gjelder formuleringen "av vesentlig samfunnsmessig betydning", er det å si at dette naturligvis et strengt krav. Men er det for strengt? Nepepe, dersom det tas utgangspunkt i PFUs praksis:

Da Quart-festivalens pressesjef og hans ektefelle (PFU-sak 123/02) innklaget Fædrelandsvennen for å ha brukt skjult kamera/falsk identitet for å avsløre at ektefellen hadde solgt svartebørsbilletter til overpris, fikk klagerne ikke medhold. "Quart-festivalens anseelse og betydning gjør det etter utvalgets mening til en vesentlig samfunnssak at svartebørssalg av billetter forekommer i festivalledelsens nærmeste krets", het det i uttalelsen fra PFU.

Dette er en omdiskutert og kontroversiell avgjørelse, men den demonstrerer for fullt at den strenge formuleringen "av vesentlig samfunnsmessig betydning" ikke har tvunget PFU til å bygge uforsvarlig høye terskler for bruk av skjult kamera/mikrofon og falsk identitet.

Vær Varsom-komiteen vil for øvrig understreke at det som fortøner seg som smått i storsamfunnet, kan fortøne seg som stort i et småsamfunn. Forhold som eksempelvis dreier seg om en lokal hjørnesteinsbedrift og svært mange lokale arbeidsplasser, må kunne sies å være forhold "av vesentlig samfunnsmessig betydning", selv om det ikke nødvendigvis fortøner seg slik for riksmidlene.

Komiteen mener at pkt. 3.10 står godt, og vil derfor ikke anbefale endringer av noe slag:

Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

Saklighet og omtanke (VV 4.1)

I forbindelse med diskusjonen om endret ordlyd i VV 4.7 drøftet komiteen det presseetiske problem som oppstår ved at enkelte samfunnsgrupper i praksis har langt lavere personvern enn andre, uten at dette virker saklig begrunnet. Dette gjelder ikke minst idrettsutøvere, som svært ofte blir identifisert i saker som ikke har noen sammenheng med deres idrettsutøvelse, og heller ikke kan sies å være relevant for deres eventuelle funksjon som rollemodeller.

Utvalget vurderte om man skulle ta med en bestemmelse om dette i VV 4.7, men fant ut at det vil være bedre å ta inn et krav til relevans i VV 4.1. Ved å endre ordlyden i den første paragrafen i det kapitlet som omfatter publiseringsreglene vil man pålegge redaksjonene også å vurdere hvor relevante opplysningene er, i tillegg til pålegget om å være saklige og vise omtanke.

Forslag til ny formulering: *Legg vekt på saklighet, omtanke og relevans i innhold og presentasjon.*

Identifikasjon (VV 4.7)

Komiteen har tatt utgangspunkt i følgende innvendinger mot dagens bestemmelse:

Den er begrenset til kriminal- og rettsreportasjen og fanger ikke opp andre saker av belastende art for dem som omtales. Den regulerer ikke det faktum at noen samfunnsgrupper, som idrettsfolk, i praksis har langt svakere personvern enn andre grupper. Den gir liten hjelp i vurderingen av hvilke forhold som kan gi grunnlag for å identifisere, som for eksempel fare for forveksling, eller alvorlighetsgrad,

I forarbeidene til VV-revisjonen i 1994 ble det vist til at 4.7 ikke gir et godt nok uttrykk for den rådende presseetiske situasjon på dette feltet, og at den heller ikke dekker de ulike dilemmaer som redaksjonene møter på dette området: «Spørsmålet om bruk av navn og bilde pleier å være et av de vanskeligste å avgjøre i redaksjonene. Mange har etterlyst et presist regelverk som angir vilkårene for identifisering, mens andre har påpekt at det nesten er umulig å få til et regelverk som dekker enhver situasjon.» (Vær Varsom, 1995, s.88)

NPs daværende generalsekretær understreket i forbindelse med fremleggelsen av forslaget til ny VV-plakat i 1994, at hver redaksjon har sin egen standard på dette området, men at «mange av oss vil hevde at det i hvert fall skal være en minste maskevidde, slik at man i en del tilfeller med en viss trygghet kan uttale på vegne av norske medier at dette mener alle er brudd på god presseskikk». Han satte deretter opp en liste over momenter som må tas med i vurderingen av hvorvidt man skal identifisere. Listen så slik ut (Vær Varsom, 1995, s.92):

Forbrytelsens alvor (målt etter strafferamme)
forbrytelsens samfunnsmessige konsekvenser
hovedpersonens verv eller stilling
sammenheng mellom handling og verv/stilling

handlingens karakter (særlig spektakulær eller utspekulert?)
 sakens stadium (tilståelse ý mistanke, siktelse, tiltale, dom
 fare for forveksling mellom personer
 personens alder

Etter å ha diskutert PFUs skiftende signaler og praksis og vist til en del uheldige tilfeller av identifikasjon, konkluderte Vær Varsom-komiteen av 1994 likevel med at man burde beholde ordlyden i VV 4.7 «under henvisning til at det neppe er mulig å formulere klare regler om identifisering.» (Vær Varsom, 1995, s. 97)

I de 10 årene som er gått, har det vært jevnlig diskusjoner om åpenbare tilfeldigheter og lite reflektert praksis i mediene på dette punkt. Journalist Bjarne Kvam og medieforsker Lars Arve Røssland ga i 1998 ut boken «Tilfeldig gapestokk. Pressens identifisering i kriminalsaker» (John Grieg Forlag). I forordet skriver de to: «I løpet av det året vi har arbeidet med temaet, har vi i stadig større grad erkjent at praksis i stor grad er inkonsekvent og tilfeldig...Hvorfor blir voldtektsforbryteren omtalt anonymt, når hvitstippforbryteren blir fullt eksponert?»

I bokens konklusjoner heter det blant annet:

- Rettsutviklingen har utvidet ytringsfrihetens spillerom på bekostning av personvernet de siste 30 årene. Samtidig har pressens selvjustis skjerpet kravene, slik at identifiseringsgraden i kriminalreportasjene i dag er lavere enn for 5-10 år siden.
- Offentlige personer må tåle mer nærgående omtale enn andre. Kriminelle kan betraktes som betinget offentlige personer dersom forbrytelsene de er skyldige i er av spesielt samfunnsskadelig karakter. Vi mener at gjengangere domfelt minst 10 ganger, eller for minst 50 lovbrudd, bør kunne betraktes som betinget offentlige personer.
- Særlig grusomme og anstøtelige forbrytelser (f.eks. sedelighetssaker) er i en særstilling. Praksis viser at pressen anonymiserer mer i slike saker, enn ved andre typer forbrytelser.
- Det bør ryddes opp i identifiseringspraksis. PFUs betydelige forskjellsbehandling av kriminalsaker bør vurderes på nytt, slik at det blir en likere vurdering av alvorlige forbrytelser.
- Likeledes bør det ryddes opp i retorikken. Når pressen overfor samfunnet hevder at graden av identifisering skal styres av hvor alvorlig forbrytelsen er, så stemmer det bare delvis. Det er mange eksempler på at synderen bak mindre, «uskyldige», forbrytelser lettere blir eksponert enn gjerningsmenn bak virkelig alvorlig kriminalitet.

Virkeligheten har neppe endret seg særlig siden Kvams og Røsslands undersøkelse. Aftenposten viste gjennom en reportasje i fjor høst (Aftenposten 18. september 2004) hvordan en Osломann som lot seg overtale til å være fjerdemann på en slede under Norgesmesterskapet i firerbob, fikk navn og bilde i flere riksmidier da dopingprøver avslørte at han hadde røykt hasj 14 dager før mesterskapet (og før han visste at han skulle delta). Avisen setter dette opp mot en annen Osломann som ble dømt i lagmannsretten for tre grove voldtekter og forsøk på en fjerde. Ved samtlige anledninger hadde han opptrådt skremmende. En av kvinnene ble holdt utenfor en balkong i tredje etasje. Mannen ble også dømt for ran, trusler med kniv, og for ildspåsettelse i en leiegård der mange lå og sov. Mannen ble dømt til seks års fengsel, men ble ikke identifisert i noe medium.

I denne reportasjen ble både pressefolk og jurister bedt om å kommentere pressens identifikasjonspraksis. Nyhetsredaktør Ola Bernhus i Aftenposten sa at «det har utviklet seg en praksis der man for lett identifiserer dopingmistenkte og kjendiser, selv om deres forbrytelse, hvis den overhodet kan kalles det, er svært mild. Samtidig unnlater pressen ofte å oppgi navnet på yrkeskriminelle og folk som begår groteske forbrytelser som kvalifiserer til lovens lengste straff. Man finner betenkelig nok dekning for en slik praksis i pressens Vær Varsom-plakat og dommene i Pressens Faglige Utvalg (PFU), noe som viser at den enkelte redaksjonen må ha et eget verdisett for å få moralsk orden på sin navnepraksis.»

Bernhus mente også at «Pressen bør oftere bruke navn på forbrytere som har dokumentert at de er rene samfunnsfiender. Noen av dem er yrkesforbrytere som raner, truer og bruker vold gang på gang, i år etter år... Slike mennesker bør samfunnet advares mot gjennom en offentliggjøring av navn og bilde. I så måte er pressens behandling av Stavanger-ranet og Aker Brygge-ranet en utvikling i riktig retning.»

Det skal ikke være slik at redaksjonene må ha egne verdiregler «for å få moralsk orden på sin navnepraksis». Vær Varsom-plakaten må være så konkret og normgivende at den gir redaksjonene den nødvendige hjelp til å foreta vurderinger som er i pakt med god presseskikk. Men det er likevel åpenbart at det i dag råder stor tilfeldighet i nivået for identifikasjon, både mellom ellers like publikasjoner, og innad i den enkelte publikasjon.

Komiteen ønsker å klargjøre skillet mellom redaktørens ansvar for å bestemme den enkelte publikasjons stil og grenser på den ene siden, og allmenne presseetiske vurderinger på den andre siden. Dette kan best gjøres ved å innføre som hovedprinsipp at personer som omtales, blir identifisert, og at det er redaktørens ansvar å bestemme identifikasjonsnivået ý men at det finnes presseetiske hensyn som skal være med i vurderingen. Vi beholder også kravet om at identifikasjon skal være begrunnet i et berettiget informasjonsbehov.

I forslaget har vi også tatt inn begrepet «klanderverdige forhold» for å fange opp saker utenfor retts- og kriminaljournalistikken.

Vi har beholdt de gamle forbeholdene: skyldspørsmål, unge lovbytere og saker under etterforskning.

Siste avsnitt har tre ledd. Det første gjelder faren for forveksling, de to neste gjelder kriminalsaker. Det nye forslaget vil gjøre det presseetisk akseptabelt å identifisere ved grove forbrytelser og ved gjentatte straffbare handlinger, igjen forutsatt at de andre bestemmelsene i paragrafen er ivaretatt.

Forslag til ny formulering: *Den enkelte redaksjon må vurdere om personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold, skal identifiseres. Identifikasjon må være begrunnet i et berettiget informasjonskrav. Vær likevel varsom med bruk av navn, bilde og andre klare identifikasjonstegn i omtale av saker som er under etterforskning, i saker som gjelder unge lovovertredere, eller hvor identifikasjon kan føre til en urimelig belastning. Det kan være berettiget å identifisere når dette hindrer at uskyldige personer blir gjenstand for uberettiget mistanke, eller ved alvorlige eller gjentatte kriminelle forhold.*

Omtale av selvmord og selvmordsforsøk (VV 4.9)

Nåværende formulering: *Selv mord eller selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales.*

Paragraf 4.9 har stått nesten urørt i Vær Varsom-plakaten siden 1936. Da het det at "Selvmord, selvmordsforsøk og sinnssykdom bør ikke omtales uten i helt ekstraordinære tilfeller".

Bakgrunnen har vært at selvmord og selvmordsforsøk er tabubelagte temaer som tilhører den aller mest private sfæren rundt mennesker. Medienes forsiktighet har både skyldtes hensynet til avdødes ettermæle og de pårørende, og frykt for å omtale selvmord på en slik måte at det kan bidra til å utløse flere selvmord. Også i andre land har mediene hatt lignende etikkregler som går ut på at selvmord ikke skal omtales. Men norske medier har etterlevd disse reglene strengere enn i de fleste andre land.

Men de siste årene har holdningene til selvmord og selvmordsforsøk endret seg.

I dødsannonsene skriver de pårørende at avdøde "valgte å forlate oss" eller "tok sitt liv". Stadig flere pårørende ønsker åpenhet om dødsfallet. De mener at selvmord er et stort samfunns- og helseproblem som ikke må ties i hjel og at nettopp tabuene og skyggeleggingen er med på å forsterke fordommene og øke problemene når et menneske tar sitt eget liv.

Samtidig advarer fagfolk fortsatt mot ukritisk omtale av selvmord og frykter at medieomtale i verste fall kan føre med seg en smitteeffekt og øke antall selvmord.

Selvmord er uansett et vanskelig journalistisk område, der vi må trå ekstra varsomt, både av hensyn til de etterlatte og den avdøde, og av hensyn til andre personer som står i fare for å ta sitt eget liv.

Det betyr ikke at det er et område vi skal tie i hjel. I pakt med økt åpenhet i samfunnet generelt, mener komiteen det er på tide å endre hovedregelen om ikke å omtale selvmord eller selvmordsforsøk. Det blir mer korrekt å ta utgangspunkt i at mediene, når vi omtaler selvmord eller selvmordsforsøk, skal vise en særlig varsomhet og ikke bringe flere detaljer enn det som er nødvendig, ut fra berettigede og allmenne informasjonsbehov.

Hvert år tar en million mennesker i verden livet av seg. Det er langt flere som dør som følge av selvmord enn antallet som dør av krig eller trafikkulykker. Hvert år forsøker mellom 10 og 20 millioner mennesker å ta sitt liv på verdensbasis. I Norge dør mellom 500 og 600 mennesker årlig som følge av selvmord. Dette er et så omfattende samfunnsproblem at mediene ikke kan fortie det.

Det er viktig å være klar over at over 90 prosent av selvmordsopfrene har en psykisk lidelse på dødstidspunktet. Lidelsen er ofte udiagnostisert og ubehandlet.

Norge er et av de landene som først utviklet et selvmordsforebyggende program. I det selvmordsforebyggende arbeidet mener ekspertene at mediene kan spille en viktig rolle.

Norske selvmordsekspertene mener ikke det er feil av mediene å omtale selvmord, men at det er viktig å være bevisst på hvordan man omtaler selvmord og selvmordsforsøk. Psykiater og professor i suicidologi ved Universitetet i Oslo, Lars Mehlum, er en av Norges fremste eksperter på selvmord. Han uttaler følgende om hvilken type omtale av selvmord som kan ha positiv effekt: "Å fokusere på selvmord som en utfordring for fellesskapet og som et samfunnsproblem vi kan gjøre noe med, vil være gunstig. Det har vist seg at mer omtale av psykiske lidelser gjør dem mindre stigmatiserende. Media må også søke å formidle håp som er en meget sentral dimensjon når det gjelder selvmord."

Samtidig advarer Mehlum mot omtale som han mener kan ha negativ effekt: "Flere forskningsprosjekter har vist at sensasjonspreget omtale av konkrete tilfeller av selvmord blant unge mennesker, der sted og metode beskrives, og der det skildres detaljer rundt hendelsesforløpet, vil kunne føre til imiterende selvmordsatferd blant andre unge."

Den såkalte smitteeffekten som fagfolkene trekker fram, kalles ofte for Werther-effekten etter Johann Wolfgang von Goethes "Den unge Werthers lidelser". Etter at romanen kom ut i 1774, fulgte mange unge menn hovedpersonen eksemplet og skjøt seg.

Flere forskningsprosjekter konkluderer med at medieomtale kan påvirke hvilken selvmordsmetode som brukes og øke antall selvmord. Et tysk studium (Schmidtke og Häfner, 1989) viste en økning i togselvmord blant unge menn etter at en omstridt tv-serie ble sendt. Tv-serien hadde egentlig som siktemål å virke selvmordsforebyggende og omhandlet en ung manns livsproblemer. Det endte med at mannen kastet seg foran toget og døde. Da det i Wien på slutten av 80-tallet ble registrert en sterk økning i antall selvmord i byens tunnelbanesystem, ble det utviklet strengere retningslinjer for medienes omtale. Etter dette falt antall selvmord med 75 prosent.

Et annet eksempel er San Fransisco og Golden Gate-broen, som er det enkeltsted i verden der flest mennesker har tatt sitt eget liv. Broen har lenge hatt en stor tiltrekningskraft på mange som går med selvmordstanker, men etter en del store avisoppslag, økte antall selvmord eksplosivt. Det lokale fagmiljøet ba pressen slutte å omtale nye tilfeller av selvmord, og da falt antallet selvmord raskt igjen.

De siste årene har Internett spilt en rolle som møtested for selvmordstruede unge mennesker. Det har vært eksempler på at unge mennesker inngår selvmordspakter via Internett. Mange selvmordsekspertene mener at massemediene bør unnlate å informere om slike nettsteders eksistens for å unngå rekruttering av flere unge brukere til nettstedene.

For at ikke Vær Varsom-plakaten skal bli for detaljert og omfattende, er det ikke naturlig å ta med i det nye punkt 4,9 alle de forsiktighetshensyn man bør ta ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Men komiteen finner det naturlig å vise til de råd som blant annet Verdens Helseorganisasjon og det amerikanske Annenberg Public Policy Center samt det norske Senter for selvmordsforskning og -forebygging har utviklet på dette området. Her vil vi trekke fram følgende råd:

- Vær forsiktig med å publisere selvmordsmetode, selvmordsbrev eller bilder fra åstedet.
- Ikke glorifiser selvmordet og unngå formuleringer som han eller hun "lyktes med å ta sitt eget liv". Fokuser heller på de problemene et slikt dødsfall skaper for de etterlatte og legg vekt på alternative løsninger på problemene.
- Vær varsom med å forenkle bakgrunnen for selvmordet. Selvmord er aldri utløst av en enkelt faktor. Overforenklet omtale av typen "Foreldre oftest skyldig i barns selvmord", er krenkende.
- Vær forsiktig med å offentliggjøre statistikk som forteller noe om hvilke geografiske områder der selvmord er særlig utbredt.
- Selvmordsomtale bør være nøktern og ikke sensasjonspreget. Unngå dramatiske detaljer og ta bare med relevante opplysninger.

- Ta med informasjon om hvordan man kan få hjelp ved selvmordsfare og faresignaler man bør være oppmerksom på.

Dette betyr ikke at mediene ukritisk skal slutte seg til alle påstander fra fagfolk som også kan være innbyrdes uenige om hva som er god og dårlig medieomtale. Men mediene skal ha respekt for at selvmordsomtale kan få uheldige konsekvenser og at vi har et selvstendig ansvar for å omtale selvmord på en gjennomtenkt og varsom måte.

Samarbeid med fagfolk kan hjelpe oss til å omtale selvmord på en mest mulig skånsom måte. Det er også viktig å få hjelp fra fagfolk slik at vi kan formidle informasjon om hvordan personer som står i fare for å ta sitt eget liv, kan få hjelp.

Ifølge Verdens Helseorganisasjon kan selvmordsomtale i media som er presis, skånsom og som gir informasjon om mulighetene for å få hjelp, hindre at flere liv går tapt.

Norske medier har stort sett holdt seg til Vær Varsom-plakatens hovedregel om ikke å omtale selvmord eller selvmordsforsøk. Da Gro Harlem Brundtlands sønn tok sitt liv i 1992, valgte et samlet norsk pressekorps å respektere oppfordringen fra Statsministerens kontor om å ikke omtale dødsfallet. Bare Søndag/Søndag skrev om selvmordet, selv om det er opplagt at dødsfallet hadde store politiske konsekvenser.

For øvrig har selvmord ofte blitt omtalt som "en personlig tragedie", og andre kunstige omskrivninger har blitt hyppig brukt: Mediene har meldt at vedkommende "ble funnet død" og at "det ikke var mistanke om noe kriminelt bak dødsfallet".

Da helseminister Tore Tønne tok sitt liv i desember 2002, fikk vi en debatt om hvorvidt et hardkjør fra medias side kan drive mennesker til selvmord. Norsk Presseforbund oppnevnte et utvalg etter dødsfallet som skulle se på medias rolle rundt det tragiske dødsfallet. Bruråsutvalget konkluderte med at omtalen av den såkalte Tønne-saken ble for personfokuseret, at saken ble overdimensjonert og for ensidig framstilt.

br/> Da den tidligere helseministeren valgte å ta sitt liv, var det naturlig for media å omtale dette. Dette fordi det skjedde i en situasjon der han var mistenkt for å ha misbrukt sin stilling for å oppnå private fordeler og fordi dødsfallet kunne bidra til å forklare og belyse viktige sider rundt saken. Tønnes selvmord ble da også åpent omtalt, selv om mediene ikke brakte nærgående detaljer rundt selve selvmordet.

I 1985 begikk en skolesjef på Hadeland selvmord etter at korrupsjonsanklager mot ham ble offentlig kjent. Før lokalavisen valgte å gå ut med saken, hadde skolesjefen truet med å ta sitt liv dersom saken ble kjent. Også denne saken utløste en debatt om mediene hadde skyld i selvmordet. Mediene skal selvsagt være seg sitt ansvar bevisst og trå varsomt i slike saker. Men vi må ikke komme dit at mektige personer kan true mediene til taushet når saken er alvorlig nok.

Selv om de aller fleste selvmord, i likhet med dødsfall generelt, vil tilhøre privatsfæren og aldri bli omtalt i media, finnes det en del tilfeller der et selvmord- eller selvmordsforsøk har nyhetsverdi og offentlig interesse. Det kan være når den som tar sitt eget liv, involverer offentligheten i sin gjerning. Det kan for eksempel være at personen er kjent for offentligheten og at selvmordet får store konsekvenser. Det kan være når en person er funnet død etter en omfattende leteaksjon og det er naturlig å omtale dødsårsaken for å fortelle at det ikke har skjedd noe kriminelt. Det kan være når selvmordet kommer som en svikt i hjelpeapparatet og det er medias oppgave å sette fokus på et samfunnsproblem.

Våren 2002 valgte Aftenposten å bevisst bryte hovedregelen med tittelen "Tok sitt eget liv" etter at en kvinne hadde vært savnet og forsvinningssaken hadde vært bredt omtalt i mediene. Her bidro også de pårørende til åpenhet ved å la seg intervju, også etter at det ble klart hva som var dødsårsaken.

De siste årene har en rekke medier omtalt selvmord, både ved at pårørende har stått fram og fortalt sin historie og ved at selvmord på psykiatriske institusjoner har vært problematisert og omtalt.

De siste fem årene er det kun ett eksempel på at PFU har konkludert med at et medium har brutt Vær Varsom-plakaten på bakgrunn av 4,9. Det var i 2001 da TV2 fikk kritikk for å ha tatt med en sekvens om et selvmordsforsøk i et dokumentarprogram om et legehelikopter. PFU understreket da, og har også gjort det ved flere andre anledninger; at mediene skal unngå å påføre mennesker som allerede befinner seg i en vanskelig livssituasjon, unødige lidelser. PFU påpekte også at selvmord og selvmordsforsøk tilhører privatlivets innerste rom.

Høsten 2004 ble Dagbladet dømt for brudd på god presseskikk. Saken gjaldt en spansk friidrettsutøver som hadde tatt sitt liv. Også her ble paragraf 4.9 brukt i PFUs argumentasjon, men det var ikke selve omtalen av selvmordet som PFU fant kritikkverdige, men nærgående bildebruk uten prinsipiell informasjonsverdi.

I flere saker der 4.9 har vært aktuell, men der PFU ikke har konkludert med brudd på god presseskikk, har utvalget uttalt at når selvmordet er et vesentlig element i en sak som allerede er kjent for offentligheten, bør det likevel kunne omtales. PFU har også uttalt at det ikke er automatikk i at det er til skade for avdødes ettermæle at dødsårsaken blir kjent. Det forekommer tvert imot tilfeller der vedkommendes ettermæle kan være tjent med at tragedien blir kjent og dermed også forstått.

Når det gjelder mulig smitteeffekt av selvmord, uttalte PFU i sak 186/2002 der Dagbladet ble fritatt for omtale av selvmord, at mediene må være seg bevisst hensynet til faren for smitteeffekt. I samme sak konkluderte PFU med at redaksjoner ikke kan være avskåret fra å omtale selvmord eller selvmordsforsøk så lenge de presseetiske varsomhetskravene overholdes. At Dagbladet brakte informasjon om forebygging av selvmord, fremhever PFU som positivt.

I april 2005 behandlet PFU to klager mot Dagbladet som i februar samme år brakte en historie om en ung kvinne som tok sitt liv mens hun var pasient på et psykiatrisk akuttmottak. Dagbladet intervjuet moren til 19-åringen som var svært kritisk til hjelpeapparatet. Klagerne, en psykolog og en psykiater, brakte på banen spørsmålet om smitteeffekt, og mener fagfolk blir fratrukket muligheten til å komme til orde.

PFU påpekte at detaljeringsgraden i artikkelens beskrivelser med fordel kunne vært redusert. Utvalget understreket dessuten at det påhviler pressen et stort ansvar når det gjelder å veie omtalen opp mot risikoen for smitteeffekt. PFU advarte også mot å gi reportasjer av denne art en form som uberettiget skaper inntrykk av at fagpersoner kan ha skyld i det som har hendt. Utvalget mente likevel at Dagbladet måtte være i sin fulle rett å omtale saken og konkluderte med at Dagbladet ikke hadde brutt god presseskikk.

Omtale av selvmord og selvmordsforsøk krever ekstra forsiktighet og omtanke. Derfor bør den nye bestemmelsen i 4,9 advare mot ukritisk

og ubetenksom omtale av selvmord.

Komiteen oppfordrer massemediene til å reflektere mer over hvordan selvmord omtales. Vi tror at endringen i 4,9 kan føre til en mer bevisst holdning til dette vanskelige temaet.

Forslag til ny formulering: *Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale av metode eller andre forhold rundt selvmordet eller selvmordsforsøket som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov.*

Den samtidige imøtegåelsesretten (VV 4.14)

Begrepet "samtidig imøtegåelse" er velkjent i norsk presse, og det har vært flittig benyttet i den presseetiske debatt. Pressens Faglige Utvalg har i flere tiår, gjennom sine uttalelser, kritisert og "felt" medier som ikke har gitt den angrepne part anledning til samtidig kommentar av sterke beskyldninger. Men dette sentrale presseetiske prinsippet ble underlig nok nedfelt i Vær Varsom-plakaten først med revisjonen i 1994, da pkt. 14.4 fikk sin nåværende utforming:

De som utsettes for sterke beskyldninger skal så vidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

PFUs mange kritiske uttalelser mot medier for brudd på den samtidige imøtegåelsesretten er ikke blitt færre siden prinsippet ble nedfelt i plakaten. Siden 1994 er brudd på pkt.14.4 blitt en gjenganger i PFU-statistikken. I løpet av de ti siste årene har brudd på den samtidige imøtegåelsesretten toppet fellestatistikken hele seks ganger. I tillegg dreier det seg om to andre plasser og én tredjeplass, i 2004, da det var flere brudd på punktet om saklighet og omtanke (18) og kildekritikk/kildekontroll (14) enn på punktet om den samtidige imøtegåelsesretten (13).

Det er ikke ethvert "angrep" som utløser retten til samtidig imøtegåelse. Det skal dreie seg om "sterke beskyldninger" av håndfast karakter. Karakteristisk, endog svært sterke karakteristikk, vil gå klar i forhold til pkt. 4.14. Det er ikke et presseetisk krav å innhente samtidig kommentar fra en som omtales som "dust" eller "premieidiot", meningsytringer hvor det vanskelig lar seg gjøre for den angrepne å imøtegå "faktiske opplysninger", slik det er formulert i pkt. 4,14. (Det er derimot ingen tvil om at slike angrep utløser rett til tilsvar etter pkt 4.15 i Vær Varsom-plakaten). På den annen side har PFU ment at for eksempel "antydninger om kameraderi og inhabilitet" utløser retten til samtidig imøtegåelse, fordi det dreier seg om konkrete beskyldninger.

Det er ikke å nok å kontakte den angrepne part og presentere ham for et mer eller mindre løst sammendrag av beskyldningen som rettes mot ham. PFU har flere ganger "felt" publikasjoner for ikke å eller ikke på en fullgod måte å ha gitt den angrepne mulighet til å imøtegå de fremsatte påstandene. Utvalget har dessuten understreket at adgangen til samtidig imøtegåelse er ekstra viktig når beskyldningene fremsettes i periodiske publikasjoner, der det vil gå lang tid før den angrepne part får anledning til å forsvare seg. Det samme må gjelde når beskyldningene er særlig kraftige.

Det er naturligvis ikke enhver sterk beskyldning som utløser den samtidige imøtegåelsesretten. Hvis de sterke beskyldningene ikke er knyttet til identifiserbare objekter, vil det heller ikke være noen krav om å innhente samtidig kommentar.

Den samtidige imøtegåelsesretten kan ikke uten videre overføres til leserbrev, ledere og kommentarartikler. Men prinsippet om at den som utsettes for sterke og håndfaste beskyldninger skal ha mulighet til samtidig kommentar, kan ikke uten videre settes til side. Det påligger derfor redaksjonene å ha rutiner som gjør at sterke påstander kontrolleres og de angrepne om mulig blir konfrontert med de beskyldninger som rettes mot dem. Dette kan naturligvis ikke gjelde fullt ut når påstandene og beskyldningene er elementer i en løpende offentlig debatt, eller omfattes av referatprivilegiet.

Vær Varsom-komiteen vil fremheve at dersom mediene er nøyer med å ivareta den samtidige imøtegåelsesretten, vil også bruddene bli færre når det gjelder pkt. 3.2, der det blant annet heter: "Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte".

Komiteen vil for øvrig vise til andre ledd i det nåværende pkt. 4.14, der det heter: "Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt". Når de angrepne velger ikke å forholde seg til angrepene, opphever de også sine rettigheter etter pkt. 4.14 i Vær Varsom-plakaten. Klagere som har valgt å gjøre seg utilgjengelige for mediene, men som i ettertid mener at et presseorgan har formidlet sterke, feilaktige og belastende beskyldninger, må forholde seg til andre punkter i plakaten.

Derimot vil det stadig være uenighet mellom klagere og medier om hvorvidt mediene har anstrengt seg for å få den angrepne i tale. Da StavangerAvisen i 2002 lot forsvarsadvokaten i den såkalte Birgitte Tengs-saken uimotsagt få komme med sterke anklager om den faglige kompetansen til en psykiatrisk sakkyndig, konstaterte PFU at påstand sto mot påstand når det gjaldt redaksjonens anstrengelser for å få kontakt med psykiateren for å få hans samtidige kommentar. Men selv om klageren (psykiateren) skulle ha vært utilgjengelig på publiseringstidspunktet, mente utvalget at de anklager og påstander som fremkom i artikkelen, "var av en slik art at advokatens uttalelser ikke skulle vært videreformidlet uten først å være forelagt klageren". I februar 2004 refererte NRK Hedmark og Oppland et anonymt brev hvor fylkesmannen i Oppland ble beskyldt for manipulasjon, hersketeknikk og maktarroganse, og for i tillegg å ha ødelagt de 130 arbeidsplassene i Statens Hus på Lillehammer. Fylkesmannen klaget saken inn for PFU, som uttalte at "kravet til samtidig imøtegåelse slår inn med full tyngde når angrepet er anonymt og personrettet". Og videre: "Selv om klageren ikke var tilgjengelig da NRK prøvde å få hennes kommentarer, kan ikke utvalget se at saken var av en slik karakter at den ikke kunne vente til klageren fikk kommentere utspillet".

Vær Varsom-komiteen kan ikke se at verken pressen eller publikum er tjent med en svekkelse av retten til samtidig kommentar. Den samtidige imøtegåelsesretten er et grunnleggende prinsipp i presseetikken, og vi ser ingen grunn til å røre ved den.

Vi foreslår derfor at den nåværende formulering blir stående

De som utsettes for sterke beskyldninger skal så vidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

Tilsvarsretten (VV 4.15)

Vær Varsom-plakaten pkt. 4.15 lyder i dag som følger:

De som utsettes for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvar, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Tilsvar skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form.

Komiteen har registrert at det hersker betydelig forvirring, også i pressekreter, hvor det ofte snakkes om "tilsvarsrett" når man i virkeligheten mener den samtidige imøtegåelsesretten. Men dette er to forskjellige begreper. Begge to er viktige prinsipper, og det er i seg selv et argument for å holde dem atskilt også i Vær Varsom-plakaten. Komiteen foreslår imidlertid at formuleringen "de som utsettes for angrep", forandres til "de som har vært utsatt for angrep", for å understreke at tilsvarsretten utløses i ettertid, når angrepene allerede er publisert.

Unntaket fra tilsvarsretten, "med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling", gjelder først og fremst politikere og andre som så å si kontinuerlig er til stede i den offentlige debatt, med tilgang til mange mikrofoner. Politikere må akseptere at hovedregelen om samtidig imøtegåelse må kunne praktiseres mer liberalt når påstandene eller beskyldningene er elementer i den offentlige debatt. Formuleringen må også kunne brukes i forhold til mennesker som påberoper seg tilsvarsrett i en kontinuerlig debatt, så å si i det uendelige. Vær Varsom-komiteen foreslår at den gamle formuleringen blir stående.

Derimot mener komiteen at andre setning i pkt. 4.15, "Tilsvar skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk", må endres, for at det skal bli samsvar mellom plakaten på den ene siden, intensjonene og PFUs tolkning på den andre, en tolkning som etter hvert også er i overensstemmelse med praksis i de fleste redaksjoner. Forbudet mot samtidige, redaksjonelle, polemiske replikker gjelder ikke bare "tilsvar". Det samme gjelder også andre debattinnlegg. PFU har de siste årene vært svært klar på dette punkt. Utvalget har flere ganger uttalt at heller ikke ordinære leserinnlegg skal utstyres med redaksjonell, polemisk "hale". Redaksjoner skal ikke utnytte sin maktposisjon til å svekke eller detronisere en meningsmotstander i strid med god presseskikk. PFU har også uttalt at aviser bør unngå å avslutte en debatt med et polemisk innlegg fra redaksjonen selv.

Forbudet mot "haler" er imidlertid ikke absolutt. Forbudet gjelder polemiske haler, i tilknytning til et debattinnlegg, eller i form av for eksempel en lederartikkel. Det er tillatt å svare på spørsmål. Det må også være lov å oppklare misforståelser. Men samtidig polemikk er i strid med intensjonene i Vær Varsom-plakaten. Slike "haler" uthuler tilsvarsretten og den frie debatt. Når redaksjonene er dypt uenig med fremstillingen, bør man nøye seg med å si det, og for eksempel markere at man vil svare i morgendagens avis.

Når det gjelder periodiske publikasjoner, vil det være naturlig å se noe romsligere på forbudet mot haler, men også slike publikasjoner bør unngå samtidige, polemiske replikker som avliver debattinnlegg og tilsvar. Vi mener imidlertid at denne romslighet med hensyn til publikasjoner som ikke utgis daglig eller ukentlig, hører hjemme i forarbeidene, og ikke i selve plakaten.

Siste setning i pkt. 4.15 bør etter komiteens mening bli stående som den er, men flyttes én setning opp. Den nye og mer omfattende bestemmelsen om redaksjonelle, polemiske replikker blir da det nye sist ledd, bestemmelsens "hale" så å si.

Komiteen vil understreke at tilsvarsretten i prinsippet gjelder alle medier. Men i etermediene vil den måtte praktiseres på en annen måte enn i aviser og blader, for eksempel gjennom oppfølging journalistisk eller ved redaksjonelle presiserings.

Forslag til ny formulering: *De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvar, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Tilsvar og debattinnlegg skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk.*

Redigering av digitale debatter (VV 4.17)

For sine papirutgaver har de fleste anstendige aviser strenge debattregler. Noen krever fullt navn og delvis adresse i spaltene, andre krever at redaksjonen i det minste skal vite hvem som står bak innlegget. Noen gjør unntak for innringte innlegg, men da er det en journalist som tar imot og vurderer det som skal på trykk. I alle tilfeller redigeres innleggene, og underlegges redaktørens ansvar.

Samtidig som redaktørene hevder at nettutgavene er underlagt de samme regler, og skal holde den samme journalistiske standard, som papirutgaven, gjør noen av dem et unntak for leserinnlegg på nettet. De utstyres debattsidene, eller det enkelte innlegg, med en varefaktadeklarasjon om at innleggene står utelukkende for forfatterens regning. Noen utstyres i tillegg hvert innlegg med en lenke til redaksjonen, til bruk for den som mener at innlegget er krenkende. Så sitter redaktørene der, med nyvaskede hender, og har overlatt en del av sin publisistiske virksomhet til gatens parlament.

Det finnes to hovedtyper debatt på nettet: Chat, eller samtidig samtale mellom de menneskene som er koplet opp til samme tid, og diskusjonsforum eller oppslagstavler, hvor innleggene blir værende i det offentlige rom så lenge utgiveren vil.

Det finnes mange som mener at det er galt å redigere disse debattene. Redaktøren bør ikke ha større ansvar for det som blir sagt i nettutgavens debattforum enn en kafévert har for det som blir sagt rundt bordene, er det blitt hevdet. Men redaktører har vanligvis ikke sett på seg selv som restauratører. De har forvaltet det frie ord under ansvar. De har påtatt seg å gi den offentlige debatt en skikkelig takhøyde, men de har også påtatt seg å sørge for at det er et tak. Det har også hendt at aviser har innbudt til folkemøter, og latt sine lesere framføre til dels sterke synspunkt i en friere form. Men det har alltid vært debatter med ordstyrer. Avisredaktørene har hittil vært samfunnets viktigste ordstyrere. Det er en oppgave de ikke har tatt lett på. Det er ikke uvanlig at det er sjefredaktøren selv som redigerer leserbrevene i norske aviser.

Når redaksjonen varsler at de vil fjerne krenkende innlegg bare de blir gjort oppmerksom på dem, har avisen samtidig understreket at de har et redaktøransvar også for nettutgaven. Det blir bare så dyrt å utøve dette ansvaret med samme kvalitet som for papirutgaven.

Foreløpig er det ikke noen rettskjennelser mot aviser i saker som gjelder innlegg på nettet. Men svenske aftenbladet.no ble i 2001 dømt og bøtelagt for "hets mot folkgrupp" etter at avisen hadde hatt liggende et par innlegg med rasistisk innhold på nettet. I Norge ble Stavanger Aftenblads nettutgave, aftenbladet.no, felt i PFU for to innlegg som beskyldte mannskap på lokale ferger for å ha vært beruset i tjeneste. Klageren, som var fergeselskapet, mente at aftenbladet.no hadde spredd påstander om de fergeansatte som det ikke fantes grunnlag for. Etter klagerens syn skulle redaksjonen ha sørget for at innleggene ble fjernet umiddelbart etter publiseringen. De hevdet at avisen ikke kunne fritas for ansvar ved å opplyse om at «publisering skjer på innsenders eget ansvar».

Stavanger Aftenblad var enig i at innleggene ikke var i samsvar med god presseskikk. Redaktøren viste til at de ble fjernet da han oppdaget dem, etter to døgn i en helg. Stavanger Aftenblad innrømmer at dette burde skjedd før, men viste til at det ikke foreligger et presseetisk krav om å forhåndsredigere uønskede innlegg.

PFU viste til Vær Varsom-plakatens punkt 4.17, der det heter: «Dersom redaksjonen velger ikke å forhåndsredigere digitale meningsutvekslinger, må dette bekjentgjøres på en tydelig måte for de som har adgang til disse. Redaksjonen har et selvstendig ansvar for så snart som mulig å fjerne innlegg som bryter med god presseskikk».

Utvalget presiserte at også ytringer i avisenes diskusjonsfora ligger innenfor redaktøransvaret, og at redaksjoner som velger å ikke forhåndsredigere debatter, har et særlig ansvar for hyppig kontroll av meningsutvekslingen. "I det påklagede tilfellet bemerker utvalget at det er avisen som har lagt til rette for å diskutere grunnstøtingen, og noterer seg at også avisen mener påstandene om promillekjøring bryter med god presseskikk". Utvalget kunne ikke se at Stavanger Aftenblad hadde rutiner som overvåker den digitale meningsutvekslingen på en presseetisk forsvarlig måte. Utvalgets flertall la avgjørende vekt på at de feilaktige og krenkende ytringene først ble oppdaget etter to døgn.

aftenbladet.no har etter dette innført forhåndsredigering av alle innlegg.

PFUs kjennelse i denne saken avslører at bestemmelsen i 4.17 ikke er god nok. Det er innført en vilkårlig lengde for når god presseskikk brytes. I dette tilfellet var to døgn for lenge. Ville ett døgn vært akseptabelt? 12 timer? Tre kvarter? Er denne lengden avhengig av alvorsheten i de opplysninger som publiseres, slik at jo mer graverende påstandene eller opplysningene er, desto raskere må redaksjonen reagere for å være på presseetisk trygg grunn?

Etter komiteens mening er forhåndsredigering det eneste forsvarlige prinsipp ut fra Vær Varsom-plakatens paragraf 2.1, som pålegger den ansvarlige redaktør «det personlige og fulle ansvar for mediets innhold».

Chat og tilsvarende meningsutvekslinger i sann tid er i samme kategori som direkteendinger i kringkasting. Men også her må det stilles strenge krav til redaksjonell kontroll av det som publiseres.

Forslag til ny formulering: *Digitale meningsutvekslinger er underlagt samme redaktøransvar som annen debatt. Som hovedregel skal innlegg underlegges redaksjonell vurdering før publisering, der hvor dette er teknisk mulig. Digitale debatter må overvåkes fortløpende, og krenkende innhold fjernes eller sperres så raskt som mulig.* serviceParameter: print